

Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) olan Çocukların Ebeveynlerinin Tükenmişlik Düzeyi ile OSB Semptom Düzeyi ve Aile Gereksinimleri Arasındaki İlişkinin Regresyon Analizi ile İncelenmesi

Avşar Ardıç¹, Seray Olçay²

Öz

Otizm spektrum bozukluğu (OSB) yaşamın ilk yıllarında ciddi sosyal etkileşim ve iletişim bozukluğu, sosyal davranış, dil, algısal fonksiyonlar, tekrarlayan davranışlar ve ilgiler ile kendini gösteren, yaşam boyu devam eden ve çeşitli nedenler ile belirtilerin görünümünde ve düzeyinde bireyden bireye farklılıklar gösteren nöro-gelişimsel bir bozukluktur. Bu özellikleri ile OSB tanısı olan bir bireyin aileye katılımının, aile ve ailenin işleyişi üzerine belirgin etkileri olduğu alan yazında sıkça vurgulanmaktadır. OSB tanısı olan bireyin katılımıyla ailenin gereksinimlerinin arttığı, stres kaynaklarının çeşitlendiği, aile işleyişinin bu durumdan etkilendiği bilinmektedir. Bu durumun depresyona ve travmatik strese neden olduğuna dair araştırma bulguları da vardır. Bu çalışmanın amacı OSB tanısı olan çocukların ebeveynlerinin tükenmişlik düzeyleri ile OSB semptom düzeyi ve aile gereksinimleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu amaçla 273 ebeveynenden Gilliam Otistik Bozukluk Derecelendirme Ölçeği-2-TV (GOBDÖ-2-TV), Aile Gereksinimlerini Belirleme Aracı (AGBA) ve Anne-Baba Tükenmişlik Ölçeği (ATÖ) kullanılarak veri toplanmıştır. Toplanan veriler temelinde GOBDÖ-2-TV ve AGBA alt ölçek puanları ile ATÖ toplam puanı arasındaki ilişki hiyerarşik regresyon analizi ile incelenmiş ve rapor edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda GOBDÖ-2-TV'nin iki alt ölçeğinin ve AGBA'nın dört alt ölçeğinin ATÖ toplam puanı ile ilişkili olduğu ve ATÖ toplam puanında gözlemlenen varyansın %40'ını açıkladığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Otizm Spektrum Bozukluğu
Otizm Spektrum Bozukluğu
Semptom Düzeyi
Aile Gereksinimleri
Anne-Baba Tükenmişliği
Regresyon Analizi

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi: 28.08.2019
Kabul Tarihi: 16.11.2020
Elektronik Yayın Tarihi: 12.12.2020

DOI: 10.15390/EB.2020.8980

¹ Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Türkiye, avsarardic35@hotmail.com

² Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Türkiye, solcaygul@gmail.com

Giriş

Otizm spektrum bozukluğu (OSB), sosyal etkileşim ve iletişimde yetersizlikler, sınırlı, tekrarlayan davranışlar ve ilgi alanları belirtileri ile erken gelişim döneminde ortaya çıkan nörogelişimsel bir bozukluktur (American Psychiatric Association [APA], 2013). Tanılamada önemli noktalardan biri de sözü edilen iki alanda ortaya çıkan belirtilerin bireylerin sosyal ya da mesleki yaşamlarında ya da diğer işlevde buldukları alanlarda ciddi bir yetersizliğe yol açması gerekliliğidir (APA, 2013). APA tarafından yayımlanan Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı-5'te (DSM-5) OSB tanısı olan bireylerin sosyal etkileşim ve iletişim ile davranış alanlarına ilişkin belirti düzeylerine bağlı olarak farklı düzeyde desteğe gereksinim duydukları belirlenmiştir. OSB tanısı olan bireyler gereksinim duydukları destek düzeyine göre üç seviyede sınıflandırılmıştır: Çok yoğun destek gerektiren bireyler, yoğun destek gerektiren bireyler, destek gerektiren bireyler. Bu sınıflandırmanın yanı sıra, son yıllarda OSB tanısı olan bireylerin sosyal iletişim özelliklerini ele alan farklı bir sınıflandırmadan da söz edilmektedir. Di Rezze ve diğerleri (2016) tarafından sosyal iletişim alanındaki belirti düzeyleri temel alınarak yapılan çalışmada OSB'nin sınıflandırılması beş seviyede yapılmıştır. Günümüzde OSB tanısı alan çocukların gereksinim duydukları desteğe göre yaygınlık oranlarını gösteren bir çalışma olmamakla birlikte Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan çalışmalar OSB'nin genel olarak yaygınlık oranının 54'de 1 olduğunu ve bu oranının yıllara göre artış gösterdiğini ortaya koymaktadır (ABD Hastalıkları Kontrol ve Önleme Merkezi [Centers for Disease Control and Prevention-CDC], 2020). Bu durum her geçen yıl daha fazla ailenin OSB tanısına sahip bir çocukla yaşamayı öğrenmesi anlamına gelmektedir.

OSB tanısı olan çocuğa sahip olmak farklı düzeylerde değişen tıbbi, eğitsel, sosyal ve maddi destek gereksinimlerini ortaya çıkarmaktadır (Brown vd., 2011; Cavkaytar, Batu ve Beklan-Çetin, 2008). Bu gereksinimlerin belirlenmesinin; çocuğun ve ailenin içinde bulunduğu durumun olumsuz etkilerini en aza indirgeyeceğine (Siklos ve Kerns, 2006), çocuğun gelişiminin en üst düzeyde karşılanmasını destekleyeceğine, çocuğun ve ailenin sunulan hizmetlerden en verimli şekilde faydalanmasını sağlayacağına (Kaytez, Durualp ve Kadan, 2015) yönelik bakış açısı aile gereksinimlerini belirlemeye yönelik araştırmaların yürütülmesini sağlamıştır. OSB tanısı olan çocuk ailelerinin gereksinimlerinin belirlenmesine yönelik yapılan araştırmalarda ailelerin en çok gereksinim duydukları alanlar; OSB tanı süreciyle ilgili bilgi sağlanması, sunulacak hizmetler ve durum yönetimi hakkında bilgi alma (Brown, Ouellette-Kuntz, Hunter, Kelley ve Cobigo, 2012; Ellis vd., 2002; Kogan vd., 2008; Uslucan, 2015), çocuğun eğitim, terapi ve sosyal etkinliklere katılımına yönelik hizmetlere erişimini sağlama, bu hizmetleri planlama ve koordine etme (Cassidy, McConkey, Truesdale-Kennedy ve Slevin, 2008; Siklos ve Kerns, 2006), çocuklarına bakım sağlama (örn.; çocuğu ile ilgilenecek bir bakıcı bulma) (Kohler, 1999) ve gereksinim duyduğunda bir uzmanla görüşme olarak sıralanmıştır (Siklos ve Kerns, 2006). Farklı tanıları olan çocuk ailelerinin gereksinimlerine odaklanan bir araştırmada ise OSB tanısı olan çocuk ailelerinin bilgi ve çocuk bakımı alanlarında zihinsel ve bedensel yetersizlik tanısı olan çocuk ailelerinden daha fazla gereksinimleri olduğu görülmüştür (Wang ve Michaels, 2009).

OSB tanısı olan çocukların ailelerinin gereksinimlerini konu alan araştırmalar ailelerin gereksinimlerinin ne olduğunun yanı sıra bu gereksinimleri etkileyen değişkenler, özellikle de OSB'nin doğasına özgü değişkenler, üzerine odaklanmıştır. Bu değişkenlerin aile gereksinimleri üzerindeki etkilerinin incelendiği araştırmalardan birinde Hodgetts, Zwaigenbaum ve Nicholas (2015) OSB tanısı olan çocuk ailelerinin gereksinimlerini karşılanmış, karşılanamamış ve toplam olarak analiz etmişlerdir. Araştırma bulguları çocuğun yaşının küçük olmasının, düşük gelirin ve anne yaşının daha ileri olmasının ailelerin toplam gereksinimlerini yordadığını göstermiştir. Benzer şekilde bu araştırma, davranış problemlerinin varlığının ailelerin karşılanmamış gereksinimlerini yordadığını ortaya koymuştur. Ancak araştırma sonuçları, çocuğun dil ve zeka düzeyinin aile gereksinimlerini yordamadığını da göstermiştir. Çocukların iletişim ve davranış alanlarına ilişkin OSB belirti düzeyleri

ve bu düzeylere göre şekillenen bağımsız olarak işlevde bulunma düzeyleri ile aile gereksinimleri arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar kendini yönetme, sosyalleşme ve iletişim becerileri açısından yüksek işlevsel bağımsızlığa sahip OSB tanısı olan çocuk ailelerinin daha düşük işlevsel bağımsızlığa sahip OSB tanısı olan çocuk ailelerine göre karşılanmamış gereksinimlerinin daha az olduğunu (Brown vd., 2011); OSB belirti düzeyi ile aile gereksinimleri arasındaki pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu göstermiştir (Uslucan, 2015). Bu anlamda alanyazın OSB'nin doğasına ilişkin belirtiler kadar OSB olan çocukların OSB'den etkilenme derecelerinin, diğer bir ifadeyle OSB belirti düzeylerinin şiddetinin aile gereksinimlerinde, özellikle de karşılanmamış aile gereksinimlerinde, belirleyici olduğunu göstermektedir.

Gereksinim düzeyinin yüksek olması ailelerin çocuklarıyla ilgili daha fazla kişisel sorumluluk üstlenerek duygusal ve fiziksel yorgunluklara; kendilerini daha stresli, endişeli ve çaresiz hissetmelerine ve zamanla kronik strese neden olmaktadır (Güleç-Aslan, Cihan ve Altın, 2014). Aşırı kronik stresin ise ebeveynlerde kronik fiziksel ve zihinsel yorgunluk olarak tanımlanan (Burisch, 2006) tükenmişliğe yol açtığı belirtilmektedir (Ardıç ve Olçay-Gül, 2019; Goldman, 1989; Pelsma, Roland, Tollefson ve Wigington, 1989; Sullivan vd., 1979). Anne-baba tükenmişliği; anne-babanın başarısızlık duygusuna sahip olması, yıpranmışlık yaşaması, enerjisinin ve gücünün azalması ya da tatmin edilemeyen istekler sonucunda iç kaynaklarında oluşan tükenme durumudur (Aydoğan ve Kızıldağ, 2017; Kaner, 2007; Lindström, Aman, Anderzen-Carrison ve Norberg, 2015). Araştırmalar OSB tanısı olan çocukların iletişim ve davranış alanlarına ait belirti düzeyi şiddetinin yüksek olmasının, ailelerin çocuklarının davranışlarıyla baş etme, uygun hizmetler hakkında bilgi alma, bu hizmetlere ulaşma (Hastings, 2002; Weiss, Wingsiong ve Lunsy, 2014), OSB'ye eşlik eden yeme, uyku alışkanlıkları ve duygusal düzenleme sorunlarının zorlaştırdığı günlük bakımı sağlama (Davis ve Carter, 2008) alanlarına ilişkin gereksinimlerini artırarak aile stresini ve tükenmişliğini yordamada önemli bir değişken olduğunu göstermiştir (Griffith ve Hastings, 2013; Poslawsky, Naber, Van Daalen ve Van Engeland, 2014; Segeren ve Fernandes, 2016; Stanojevic, Nenadovic, Fatic ve Stokic, 2017; Tunçel, 2017; Uslucan, 2015; Weiss vd., 2013, 2014). Alanyazında OSB belirti düzeyi ve aile gereksinimleri, OSB belirti düzeyi ve tükenmişlik arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar olmakla birlikte birbirleriyle ilişkili olduğu düşünülen bu değişkenler arasındaki ilişkileri konu alan araştırmalara ulaşamamıştır. Bu araştırmada sözü edilen üç değişkenin arasındaki ilişkinin araştırılması amaçlanmıştır. Araştırma bulgularının OSB tanısı olan çocukların ebeveynlerine verilecek olan destek hizmetlerinin niteliğinin belirlenmesinde ve söz konusu destek hizmetlerinin etkililiğinin ve verimliliğinin artırılmasına katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Özellikle özel eğitim alanında planlanan aile eğitim programlarının içeriği ve kapsamının planlanmasında bu araştırmada elde edilen verilerin olumlu etki sağlaması beklenmektedir. Bunun yanı sıra bu araştırma sonuçları, alan yazında OSB belirti düzeyi ve aile gereksinimleri ile ebeveyn tükenmişliği arasındaki ilişkiyi inceleyen öncü araştırmalardan biri olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle, araştırma sonuçlarının özel eğitim ve ilgili alan yazınına katkı sağlayacağı söylenebilir.

OSB tanısı olan çocukların ebeveynlerinin tükenmişlik düzeyleri ile OSB belirti düzeyi ve aile gereksinimleri arasındaki ilişkinin incelenmesinin amaçlandığı bu araştırmanın alt amaçları ise (a) Gilliam Otistik Bozukluk Derecelendirme Ölçeği-2-Türkçe Versiyonu (GOBDÖ-2-TV) alt ölçekleri olan stereotip davranışlar, iletişim ve sosyal etkileşim toplam puanları, anne-baba tükenmişlik düzeyini ne kadar yordamaktadır?, (b) Aile Gereksinimleri Belirleme Aracı (AGBA) alt ölçekleri olan maddi gereksinim, çevreye açıklama gereksinimi, bilgi gereksinimi ve genel destek ve toplumsal hizmet gereksinimi toplam puanları anne-baba tükenmişliğini ne kadar yordamaktadır? şeklinde belirlenmiştir.

Yöntem

Araştırma Deseni

Bu araştırmada OSB tanısı olan çocukların OSB belirti düzeyleri ve aile gereksinimlerinin, ebeveyn tükenmişliği üzerindeki etkisini regresyon analizi ile incelenmiştir. Bu nedenle araştırma ilişkisel araştırma olarak desenlenmiştir. İlişkisel araştırmalar iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkilerin belirlenmesi ve neden-sonuç ile ilgili ipuçlarının elde edilmesi amacıyla gerçekleştirilen araştırmalardır (Johnson ve Christensen, 2014). Aynı zamanda ilişkisel araştırmalar, değişkenler arasındaki ilişkilerin tanımlanmasına yönelik olması nedeniyle betimsel araştırmalar içinde de sınıflandırılmaktadır (Fraenkel ve Wallen, 2006).

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evreni OSB tanısı olan çocukların ebeveynleridir. Bu evrenden bilgi edinmek amacıyla amaçsal örnekleme (purposeful sampling) yöntemleri arasında yer alan ölçüt örnekleme (criterion sampling) ile örneklem oluşturulmuştur. Amaçsal örnekleme, araştırmanın amacına bağlı olarak bilgi açısından zengin olan durumların seçilerek derinlemesine araştırma yapılması durumu olarak tanımlanmaktadır (Johnson ve Christensen, 2014). Bu araştırmaya katılımcı olma ölçütleri; (a) anne ya da babanın OSB tanısı almış bir çocuğa sahip olması ve (b) araştırmaya katılmaya gönüllü olmasıdır. Bu örnekleme yöntemi temelinde ölçüt örnekleme stratejisi kullanılarak Türkiye'nin çeşitli bölgelerindeki özel eğitim kurum ve okullarına "Aile Demografik Bilgi Formu, GOBDÖ-2-TV, AGBA ve ATÖ", OSB tanısı olan çocukların ebeveynleri tarafından doldurulması için gönderilmiştir. Gönderilen 940 ölçekten 310 tanesi geri dönmüştür. Ölçeklerin geri dönüş oranı %33'tür. Geri dönüş oranının düşük olmasının olası nedeni ölçeklerin puanlanmasının zaman alıyor olması olabilir. Kayıp veri ve eksik doldurma nedeniyle gelen ölçeklerin 37 tanesi analizlere dahil edilmemiştir. Bu nedenle araştırma örneklemi 273 katılımcıdan oluşmuştur. Bu katılımcıların yaşadıkları şehirler ve dağılımları şu şekildedir: Ankara ($n=45$, %16), Eskişehir ($n=18$, %7), Manisa ($n=16$, %6), Mardin ($n=20$, %7), Samsun ($n=26$, %10), İstanbul ($n=48$, %18), İzmir ($n=100$, %36). Katılımcıların 211 tanesi annelerden (%77.3) ve 62 tanesi babalardan (%22.7) oluşmaktadır. Tablo 1'de katılımcıların cinsiyetine göre yaş ortalaması ve standart sapmaları ile eğitim durumlarının frekansları rapor edilmiştir. Anne ve babaların OSB tanısı olan çocuklarının yaşlarının ortalaması 8.58, standart sapması 5.05, ranjı (1.5;33) 31.5'tur. Aynı zamanda OSB tanısı olan çocukların GOBDÖ-2-TV Otizm İndeks Puanları ortalaması 94.76, standart sapması 16.98 ve ranjı (60;151) ise 91'dir.

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyetine göre Yaş Ortalamaları ve Standart Sapmaları ile Eğitim Durumlarının Frekansları

	N	\bar{X}	SS	Ranj	Okur-yazar değil (f)	İlköğretim (f)	Ortaöğretim (f)	Üniversite ve Üstü (f)
Anne	211	37.66	7.08	54	7	81	53	70
Baba	62	41.56	9.15	56	2	15	16	29
Toplam	273	38.54	7.75	66	9	96	69	99

Veri Toplama Araçları

Araştırmada ailelerin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Aile Demografik Bilgi Belirleme Formu aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmanın bağımlı değişkeni olan anne-baba tükenmişliği ile ilgili veriler Anne-Baba Tükenmişlik Ölçeği'yle elde edilmiştir. Araştırmanın bağımsız değişkenlerinden biri olan OSB belirti düzeyi ile ilgili veriler Gilliam Otistik Bozukluk Derecelendirme Ölçeği-2 Türkçe Versiyonu'yla, araştırmanın diğer bağımsız değişkeni olan aile gereksinimleri ile ilgili veriler ise Aile Gereksinimlerini Belirleme Aracı'yla toplanmıştır. İzleyen bölümde her bir veri toplama aracına ilişkin ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir.

Aile Demografik Bilgi Belirleme Formu araştırmaya gönüllü olarak katılan OSB tanısı olan çocukların ebeveynleri hakkında bilgi toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen bir veri toplama aracıdır. Bu araç ile katılımcılardan ebeveynlik durumları, yaşları, yaşadığı iller, eğitim ve gelir düzeylerine ilişkin bilgiler toplanmıştır.

Anne-Baba Tükenmişlik Ölçeği (ATÖ) bu araştırmanın bağımlı değişkeni olan ebeveyn tükenmişliği ile ilgili veri toplamak amacıyla kullanılmıştır. ATÖ, anne ve babaların evlilik ilişkisinde yaşadıkları tükenmişlik düzeyini belirlemek amacıyla Kaner (2007) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin orijinal formu Olumsuz Eş ve Evlilik İlişkisi, Duygusal Tükenmişlik, Eşe ve Çocuklara Karşı Duyarlılık ve Evlilikten Doyum Alma olmak üzere toplam dört faktör altında toplanan 52 maddeden oluşmaktadır. ATÖ, maddeleri "1" (Beni çok iyi tanımlıyor) ile "5" (Beni hiç tanımlamıyor) arasında puanlanan likert tipi bir ölçektir. ATÖ faktör yapısı, geçerlik ve güvenilirliği OSB tanısı olan çocukların ebeveynlerinden toplanan veriler ile Ardıç ve Olçay-Gül (2019) tarafından yenilenmiş ve bu araştırmada bu form kullanılmıştır. Yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin Olumsuz Eş ve Evlilik İlişkisi, Duygusal Tükenmişlik, Eşe ve Çocuğa Karşı Duyarlılık ve Evlilikten Doyum Alma faktörleri altında toplam 45 maddeden oluştuğu rapor edilmiştir. Bu dört faktör toplam varyansın %59.09'unu açıklamaktadır ve maddelerin faktör yükleri .50 ile .82 arasında değişmektedir. Ölçeği oluşturan alt ölçeklerin toplam puanları ile ölçeğin toplam puanı arasındaki korelasyonun .47 ile .92 arasında değiştiği görülmüştür ($p < .01$). Ölçeğin güvenilirlik analizleri test-tekrar test güvenilirliği, iki yarı güvenilirliği, Cronbach alfa katsayısı ve madde-toplam puan korelasyonu ile analiz edilmiştir. ATÖ'nün 45 madde üzerinden Cronbach alfa katsayısı .96 olarak bulunmuştur. Aynı zamanda Spearman-Brown iki yarı güvenilirliği .88 iken test-tekrar test güvenilirliği tüm ölçek için .98'dir. ATÖ'yü oluşturan maddelerin madde-toplam puan korelasyonları .20 ile .78 arasında değişmektedir.

Gilliam Otistik Bozukluk Derecelendirme Ölçeği-2-TV (GOBDÖ-2-TV) bu araştırmanın bağımsız değişkeni olan OSB'den etkilenme düzeyini belirlemek için kullanılmıştır. GOBDÖ-2-TV, Gilliam (2006) tarafından OSB olan çocukları tanılamak amacıyla geliştirilmiş ve Türkçe uyarlaması Diken, Ardıç, Diken ve Gilliam (2012) tarafından yapılmıştır. Ölçek, stereotip davranışlar, iletişim ve sosyal etkileşim olmak üzere üç alt faktörden oluşmaktadır. Ölçek, her alt faktörde "0" (Hiç gözlemlenmedi) ve "3" (Sıklıkla gözlemlendi) şeklinde puanlanan 14 maddeden oluşmaktadır. Tüm ölçek 42 maddedir. GOBDÖ-2-TV'yi oluşturan her alt ölçeğin ham puanları, ilk önce bir standart puana dönüştürülüp sonra bu standart puanlar toplanmaktadır. Alt ölçek standart puanların toplamı bir tablo aracılığıyla Otistik Bozukluk İndeksi diye kavramsallaştırılan bir puana dönüştürülmektedir. Ölçekten alınabilecek en yüksek standart puan 153 iken alınabilecek en düşük puan 55'tir. Ölçekten elde edilen yüksek puanlar yüksek OSB riskini ifade etmektedir.

Ölçeğin test-tekrar test güvenilirliği; Stereotip Davranışlar alt ölçeği (SDAÖ) için .98, İletişim alt ölçeği (İAÖ) için .99, Sosyal Etkileşim alt ölçeği (SEAÖ) için .99 ve tüm ölçek için .99 olarak bulunmuştur. Cronbach alfa katsayısı SDAÖ için .79, İAÖ için .77, SEAÖ için .85 ve tüm ölçek için .88 olarak hesaplanmıştır (Diken vd., 2012). Ölçeğin geçerliğinin belirlenmesinde hipotez testleri kullanılmıştır. Altı hipotezin istatistiksel olarak analiz edilmesi sonucunda ölçeğin geçerli bir araç olduğu rapor edilmiştir (Diken vd., 2012).

Aile Gereksinimlerini Belirleme Aracı (AGBA) bu araştırmanın ikinci bağımsız değişkeni olan OSB tanısı olan çocukların ailelerinin gereksinimleri hakkında veri toplamak amacıyla kullanılmıştır. AGBA, Bailey ve Simeonsson (1988) tarafından yetersizliği olan çocukların aile gereksinimlerini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması Sucuoğlu (1995) tarafından yapılmıştır. Aynı zamanda ölçeğin farklı yetersizlik grupları ile geçerlik ve güvenilirlik çalışması Akçamete ve Kargın (1998) tarafından yenilenmiştir. Ölçeğin faktör yapısı, geçerliği ve güvenilirliği Cavkaytar, Ardıç ve Aksoy (2014) tarafından tekrar gözden geçirilmiştir. Bu çalışmada ölçeğin Cavkaytar ve diğerleri (2014) tarafından yapılan düzenlemesi kullanılmıştır.

AGBA, maddi gereksinim, çevreye açıklama gereksinimi, bilgi gereksinimi ve genel destek ve toplumsal hizmet gereksinimi olmak üzere toplam dört alt faktörden oluşmaktadır. AGBA'nın orijinal formu toplam 35 maddeden oluşmaktadır, ancak Cavkaytar ve diğerleri (2014) tarafından yapılan

faktör analizi sonucu ölçeğin toplam 29 maddeden oluştuğu rapor edilmiştir. Bu maddelerin faktörlere dağılımı şu şekildedir: Maddi Gereksinim alt ölçeği (MGAÖ) 6 madde, Çevreye Açıklama Gereksinimi alt ölçeği (ÇAGAÖ) 7 madde, Bilgi Gereksinimi alt ölçeği (BGAÖ) 10 madde ve Genel Destek ve Toplumsal Destek Gereksinimi alt ölçeği (GDTDGAÖ) 6 madde. Ölçek maddeleri "1" (Kesinlikle hayır) ile "3" (Kesinlikle evet) arasında puanlanmaktadır ve ölçekten alınan yüksek puanlar yüksek aile gereksinimlerini ifade etmektedir. Bu ölçekten alınabilecek en düşük puan 29 iken alınabilecek en yüksek puan 87'dir.

AGBA'yı oluşturan maddelerin madde-toplam puan korelasyonları .29 ile .67 arasında değişmektedir. Alt ölçeklerin Cronbach alfa değerleri, MGAÖ için .83, ÇAGAÖ için .85, BGAÖ için .80, GDTDGAÖ için .82 ve tüm maddeler için .92'dir (Cavkaytar vd., 2014). AGBA'nın güvenilirlik analizi test-tekrar test ile gerçekleştirilmiştir. İlk uygulamadan altı ay sonra yapılan ikinci uygulamada AGBA'nın test-tekrar test güvenilirliği .92 olarak hesaplanmıştır. Aynı zamanda ölçeğin iç tutarlığına yönelik bir kanıt olarak değerlendirilen Cronbach alfa katsayısı ise .92'dir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmaya katılmayı kabul eden özel eğitim kurumlarına Aile Demografik Bilgi Formu, GOBDÖ-2-TV, AGBA ve ATÖ'den oluşan 940 ölçek formu gönderilmiştir. Bu süreçte 21 ildeki özel eğitim kurum ve okullarına ulaşılmıştır. Söz konusu kurumlar içerisinde dokuz ilde yer alan özel eğitim kurum ve okullarından dönüş olmuştur. Dönüş olan özel eğitim kurum ve okullarında formların doldurulmasında özel eğitim öğretmenleri ya da rehber öğretmenler gönüllü olarak görev almıştır. Ebeveynler tarafından doldurulan toplam 273 ölçekten elde edilen veriler istatistiksel olarak analiz edilmiştir.

ATÖ'den elde edilen yüksek puanların yüksek tükenmişlik düzeyini ifade edebilmesi için madde puanları veriler girildikten sonra tersine dönüştürülmüştür. Aynı zamanda GOBDÖ-2-TV'nin alt ölçeklerinin ham puanları hesaplanmış, bu puanlar standart puanlara dönüştürülmüştür. AGBA ile toplanan veriler ile AGBA alt ölçeklerinin toplam puanları hesaplanmıştır.

GOBDÖ-2-TV ve AGBA alt ölçek puanları ile ATÖ toplam puanının regresyon analizi için gerekli ön koşulları sağlayıp sağlamadığı analiz edilmiştir. İlk olarak yordayıcı değişkenler ile bağımlı değişken arasındaki ilişkinin doğrusal olup olmadığı ve puanların normal dağılım gösterip göstermediği grafikler ile incelenmiştir (Fraenkel ve Wallen, 2006). Grafiklerin analiz edilmesi sonucu bağımlı değişken olan ATÖ'den elde edilen anne-baba tükenmişlik toplam puanlarının yordayıcı değişkenler olan GOBDÖ-2-TV ve AGBA alt ölçek puanları ile doğrusal ilişki gösterdiği görülmüştür. İkinci olarak ATÖ'den elde edilen toplam puan ile GOBDÖ-2-TV ve AGBA alt ölçek puanlarının normal dağılıp dağılmadığı Kolmogorov-Smirnov testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarında GOBDÖ-2-TV ile AGBA alt ölçek puanlarının ve ATÖ toplam puanının normal dağılmadığı bulunmuştur. Ancak özellikle likert tipi ölçeklerden elde edilen verilerin normal dağılımının incelenmesinde sadece normallik testlerinin yeterli bilgi vermediğine yönelik görüşler alanyazında giderek ağırlık kazanmaktadır (Hair, Black, Babin, Anderson ve Tatham, 2013; Tabachnick ve Fidell, 2013). Normallik testlerinin yanı sıra çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1.5 ile 1.5 ya da -1.0 ile 1.0 arasında olması durumunda likert tipi ölçeklerden elde edilen verilerin normal dağılım gösterdiğinin kabul edilmesi gerektiği ifade edilmektedir (Hair vd., 2013; Tabachnick ve Fidell, 2013). Bu nedenle, GOBDÖ-2-TV ile AGBA alt ölçek puanları ve ATÖ'den elde edilen toplam puanının çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiş ve Tablo 2'de rapor edilmiştir. Tablo 2'de ifade edilen değerlerin -1.5 ile 1.5 arasında olması nedeniyle her üç ölçekten elde edilen verilerin normal dağıldığı kabul edilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013).

Tablo 2. GOBDÖ-2-TV ve AGBA Alt Ölçek Puanları ve ATÖ Toplam Puanlarının Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

	SDAÖ	İAÖ	SEAÖ	MGAÖ	ÇAGAÖ	BGAÖ	GDTDGA	ATÖ
Basıklık	.21	-.59	-.78	-1.31	-.90	.10	-1.03	-.40
Çarpıklık	.51	.38	.31	.20	.43	-.84	.11	.42

Regresyon analizinin bir diğer ön koşulu da yordayıcı değişkenler arasında çoklu-bağlantılığın (multi-collinearity) olmamasıdır. Diğer bir deyişle, bağımlı değişkeni yordayacak bağımsız değişkenler arasında .80 ve üzeri bir korelasyonun olmaması gereklidir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Bu nedenle, bu araştırmanın bağımsız değişkenleri olan GOBDÖ-2-TV alt ölçekleri ile AGBA alt ölçekleri arasındaki korelasyon incelenmiştir. Her iki ölçeği oluşturan alt ölçeklerin birbirleriyle korelasyonlarının .07 ile .25 arasında değiştiği bulunmuştur. Bu nedenle bu araştırma sürecinde elde edilen verilerin regresyon analizi için uygun olduğu söylenebilir.

Regresyon analizi için çeşitli yöntemler söz konusudur. Bu araştırmanın amaçları doğrultusunda verilerin analizi için hiyerarşik regresyon analizi kullanılmıştır. Hiyerarşik regresyon analizi, yordayıcı değişkenlerin bloklar halinde belirlenmesini ve sıra ile bağımlı değişken üzerindeki etkisinin incelenmesine olanak sağlamaktadır (Tabachnick ve Fidell, 2013). Bu çalışmada hiyerarşik regresyon analizinin kullanılmasının üç nedeni bulunmaktadır. İlk olarak, aile gereksinimleri üzerinde yetersizliği olan çocuğa sahip olmanın bir etkisi bulunmaktadır. OSB düzeyi, aile gereksinimlerini etkiler ve zamanda önceler. Bu nedenle, hiyerarşik regresyon analizinin ilk bloğu GOBDÖ-2-TV alt ölçekleri olarak belirlenmiştir. İkinci bloğu ise AGBA alt ölçekleri oluşturmaktadır. Bu çalışmada hiyerarşik regresyon analizinin kullanılmasının ikinci nedeni ise GOBDÖ-2-TV ile AGBA alt ölçek puanlarının ayrı ayrı bloklar olarak regresyon analizine dahil edilebilmesidir. Üçüncü neden ise hiyerarşik regresyon analizine blok halinde sokulan alt ölçeklerin hem bir bütün olarak yordamaya ilişkin değer vermesi hem de aynı zamanda alt ölçeklerin ilişkileri temelinde hangi alanın anne-baba tükenmişliğine olumlu ya da olumsuz etki yaptığını göstermesidir. Bu üç nedenden kaynaklı olarak bu araştırma da hiyerarşik regresyon analizi kullanılmış ve sonuçları takip eden bölümde rapor edilmiştir.

Bulgular

GOBDÖ-2-TV ve AGBA'nın alt ölçek puanlarının ATÖ toplam puanıyla göstermiş olduğu korelasyon katsayıları ve GOBDÖ-2-TV ve AGBA alt ölçek puanları ile ATÖ toplam puanının regresyon analizi sonuçları takip eden bölümde rapor edilmiştir.

GOBDÖ-2-TV ve AGBA'nın Alt Ölçek Puanlarının ATÖ Toplam Puanıyla Korelasyonu

GOBDÖ-2-TV ve AGBA'nın alt ölçek puanlarının ATÖ toplam puanıyla göstermiş olduğu korelasyon katsayıları Tablo 3'te rapor edilmiştir. Söz konusu korelasyon katsayılarının regresyon analizinin sonuçlarının yorumlanmasında yardımcı olacağı düşünülmüştür. Tablo 3'te verilen analiz sonuçları incelendiğinde, BGAÖ alt ölçeği hariç, bütün alt ölçeklerin ATÖ toplam puanı ile orta düzeyde anlamlı korelasyon gösterdiği görülmüştür.

Tablo 3. GOBDÖ-2-TV ve AGBA Alt Ölçek Puanlarıyla ATÖ Toplam Puanının Korelasyon Katsayıları

Alt Ölçekler	SDAÖ	İAÖ	SEAÖ	ATÖ Toplam Puan
MGAÖ	.20**	.15*	.17**	.37**
ÇAGAÖ	.25**	.17**	.24**	.41**
BGAÖ	.07	.14*	.10	.17**
GDTDGAÖ	.18**	.18**	.15**	.42**
ATÖ Toplam Puan	.42**	.38**	.47**	1

*p<.05 **p<.01

Regresyon Analizi Sonuçları

Katılımcıların GOBDÖ-2-TV ile AGBA alt ölçek puanlarının ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 4'te rapor edilmiştir. GOBDÖ-2-TV'nin alt ölçeği olan İAÖ'deki katılımcı sayısı (N=245) diğer alt ölçeklerdeki katılımcı sayısından (N=273) azdır. Bu durumun nedeni İAÖ'nin puanlanabilmesi için OSB olan çocuğun sözel ya da sözel olmayan iletişim davranışları göstermesi gereklidir. Ancak bu alt ölçek doldurulmamış bile olsa GOBDÖ-2-TV'nin toplam puanı hesaplanabilmektedir.

Tablo 4. GOBDÖ-2-TV ve AGBA Alt Ölçek Puanlarının Ortalama ve Standart Sapma

Alt Ölçekler	N	\bar{X}	SS
SDAÖ	273	8.94	2.86
İAÖ	245	10.07	3.16
SEAÖ	273	8.52	3.00
MGAÖ	273	11.10	4.07
ÇAGAÖ	273	12.45	4.14
BGAÖ	273	23.74	5.01
GDTDGAÖ	273	11.44	3.71

GOBDÖ-2-TV ile AGBA alt ölçek puanlarının anne-baba tükenmişlik düzeyini ne düzeyde yordadığı hiyerarşik regresyon analizi ile incelenmiş ve sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir. Analize birinci blokta GOBDÖ-2-TV'nin alt ölçek puanları alınmıştır. Bu değişkenler ATÖ toplam puanından elde edilen varyansın %21'ini açıklamaktadır. ATÖ toplam puanı ile SDAÖ, İAÖ ve SEAÖ arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. İAÖ ve SEAÖ, ATÖ toplam puanının anlamlı bir yordayıcısı iken SDAÖ, ATÖ toplam puanının anlamlı bir yordayıcısı değildir. Diğer bir deyişle ebeveynlerin tükenmişlik düzeyinin yordanmasında iletişim ve sosyal alanlarda gözlemlenen OSB belirti düzeyleri anlamlı birer yordayıcı iken stereotip davranışların anlamlı bir yordayıcı olmadığı görülmektedir.

Tablo 5. GOBDÖ-2-TV Alt Ölçek Puanları ve AGBA Alt Ölçek Puanları ile ATÖ Toplam Puanı Arasındaki Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Yordayıcı	B	SH _B	Beta	ΔR^2
1	SDAÖ	1.64	1.01	.13	.21**
	İAÖ	2.08	.77	.19**	
	SEAÖ	2.38	1.08	.20*	
	Sabit	44.34	7.57		
2	SDAÖ	.45	.90	.04	.19**
	İAÖ	1.78	.63	.17**	
	SEAÖ	2.56	.95	.19*	
	MGAÖ	1.50	.55	.18**	
	BGAÖ	-1.40	.46	-.20**	
	ÇAGAÖ	1.39	.61	.17*	
	GDTDGAÖ	2.73	.72	.29**	
	Sabit	27.41	10.05		

* $p < .05$ ** $p < .01$

Hiyerarşik regresyon analizine ikinci blok olarak aile gereksinim düzeyi alınmıştır. Bu blok içerisine AGBA'nın alt ölçekleri olan MGAÖ, BGAÖ, ÇAGAÖ ve GDTDGAÖ dahil edilmiştir. Tablo 5'te verilen analiz sonuçları incelendiğinde, AGBA'nın bütün alt ölçeklerinin ATÖ ile anlamlı ilişki gösterdiği görülmektedir. MGAÖ, ÇAGAÖ ve GDTDGAÖ, ATÖ toplam puanı ile pozitif yönlü ilişki gösterirken, BGAÖ, ATÖ ile negatif yönlü bir ilişki göstermektedir. İkinci blok bağımsız değişkenler ATÖ toplam puanında gözlemlenen varyansın %19'unu açıklamaktadır. Her iki blokta yer alan değişkenler ATÖ Toplam puanında gözlemlenen varyansın %40'ını açıklamaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Araştırma bulguları incelendiğinde (a) GOBDÖ-2-TV'nin alt ölçek standart puanlarının ebeveyn tükenmişliğinde gözlenen varyansın %21'ini açıkladığı, (b) AGBA alt ölçek puanlarının ebeveyn tükenmişliğinde gözlenen varyansın %19'unu açıkladığı, (c) her iki bağımsız değişkenin ebeveyn tükenmişliğindeki gözlenen varyansın %40'ını açıkladığı söylenebilir.

Araştırmanın bulguları OSB belirti düzeyinin ebeveyn tükenmişliğinde gözlenen varyansın %21'ini açıkladığını, İAÖ ve SEAÖ'den alt ölçeklerinden alınan puanların ATÖ toplam puanının anlamlı bir yordayıcısı olduğunu SDAÖ'den alınan puanın ise ATÖ toplam puanının anlamlı bir yordayıcısı olmadığını göstermiştir. Bu bulgu OSB'nin tanılanmasında iki önemli belirti alanından biri olan iletişim ve sosyal etkileşim yetersizlikleri ile ailelerin stres, depresyon ve tükenmişlik düzeyleri arasında olumlu bir ilişki olduğunu vurgulayan araştırma bulgularını desteklerken (Poslawsky vd., 2014; Stanojevic vd., 2017; Tomanik, Harris ve Hawkins, 2004); sözel iletişim güçlüklerinin ailelerde stresi yordamadığını belirten araştırma bulgularından farklılık göstermektedir (Konstantareas ve Papageorgiou, 2006; Segeren ve Fernandes, 2016). OSB'nin tanılanmasında diğer bir belirti alanı olan stereotipik davranışlar ve sınırlı ilgi alanları ile ailelerin stres, depresyon ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiye odaklanan araştırma bulguları ise bu çalışmadan farklı olarak OSB tanısı olan çocuklarda görülen davranış özelliklerinin özellikle davranış problemlerinin ailelerde görülen stres, depresyon ve tükenmişliği açıklamada önemli bir rol oynadığını (Hasting, 2002; Lecavalier, Leone ve Wiltz, 2006) belirten araştırma bulguları ile uyumsuzdur. Ancak bu araştırma bulguları, davranış problemleri değişkeni kontrol edildiğinde ailelerin stres düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığını (Blacher ve McIntyre, 2006) gösteren araştırma bulguları ile uyumludur. Blacher ve McIntyre tarafından yürütülen çalışmada çocuklar büyüdükçe davranış problemleri ile aile stresi arasındaki ilişkinin de güçlendiği görülmüştür. Bu çalışmada yaş değişkeni analizlere dahil edilmediği ve yapısal eşitlik modeli üzerinden analiz gerçekleştirilmediği için stereotipik davranışlar, aile tükenmişliğini yordamamış olabilir. Ancak alt ölçeklerin standart sapmaları ve ATÖ toplam puanları ile korelasyonlarının birbirine yakın olması sadece yaş değişkeni temelinde yeni analizlerin yapılması gerektiğini düşündürmektedir. İleriki çalışmalarda bu sınırlılıktan yola çıkılarak analizlerin gerçekleştirilmesi alanyazına katkı sağlayacaktır.

Araştırmada ayrıca aile gereksinimlerinin ebeveyn tükenmişliğinde gözlenen varyansın %19'unu açıkladığı, MGAÖ, ÇAGAÖ ve GDTDGAÖ alt ölçeklerinin ATÖ toplam puanı ile pozitif yönlü anlamlı bir ilişki, BGAÖ alt ölçeğinin ise ATÖ toplam puanı ile negatif yönlü anlamlı bir ilişki gösterdiği görülmüştür. Aile gereksinimlerine odaklanan alanyazın OSB tanısı olan çocukların eğitim gereksinimlerinin (özel ders, terapiler vb.) karşılanabilmesi için ailelerin maddi desteğe gereksinimleri olduğunu, bu gereksinimin ailelerin psikolojik tepkilerinde yordayıcı olduğunu göstermektedir (Atagün, Balaban, Atagün, Elagöz ve Özpolat, 2011; Montes ve Halterman, 2008). Çevreye açıklama, genel ve toplumsal destek gereksinimi ile ilgili alanyazın da bu gereksinimlerin ailelerin psikolojik tepkilerini yordayıcı olduğunu, ailelerin çevreye açıklama yapma ve toplumsal desteğe duydukları gereksinim arttıkça stres, depresyon ve tükenmişlik düzeylerinin de arttığını göstermektedir. OSB tanısı olan çocuğa sahip ailelerle yapılan çalışmaların (Brown vd., 2012; Siklos ve Kerns, 2006) yanı sıra zihinsel yetersizlik (Özsoy, Özkahraman ve Çallı, 2006), bedensel yetersizlik (Palisano vd., 2009) gibi farklı yetersizlik gruplarında da benzer gereksinimlerin sıkça dile getirildiği ve bu gereksinimlerin aile tepkilerini yordadığı görülmüştür. Hem OSB hem diğer yetersizlik gruplarında ailelerin en çok ifade ettikleri diğer bir gereksinim bilgi gereksinimidir. Araştırma bulguları OSB tanısı olan çocuk ailelerinin eğitim, terapi (Ellis vd., 2002; Siklos ve Kerns, 2006) ve hizmetlere ulaşma hakkında bilgi alma (Brown vd., 2012) gereksinimleri olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmadan elde edilen bulgular ailelerin bilgi gereksinimleri ile tükenmişlik düzeyleri arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu, bilgi gereksinimi arttıkça tükenmişlik düzeylerinin azaldığını göstermiştir. Bu durumun ailelerin eğitim, terapi ve hizmetlere ilişkin bilgi gereksinimlerini karşılamak üzere sürekli arayış içinde olmaları, OSB tanısı olan çocukları için en iyi eğitim, terapi ve hizmetlerin neler olduğunu bulmaya çalışmaları ve yeni bilgilere ulaşarak OSB'nin doğası nedeniyle yaşadıkları sorunları aşacaklarına ilişkin inançları ve

motivasyonları ile açıklanabileceği düşünülmektedir. Çocukları için en iyiye ulaşmaya yönelik bu çaba, inanç ve motivasyon ailelerin yaşadığı tükenmişliği azaltmada etkili olmuş olabilir.

Sonuç olarak bu araştırmanın bağımsız değişkenleri olan OSB belirti düzeyi ile aile gereksinimlerinin ebeveyn tükenmişliği üzerindeki etkisi incelendiğinde her iki değişkenin toplamda ebeveyn tükenmişliğinde gözlemlenen varyansın %40'ını açıkladığı görülmektedir. Bu durum alanyazındaki bulgular ile uyumludur (Griffith ve Hastings, 2013; Poslawsky vd., 2014; Segeren ve Fernandes, 2016; Stanojevic vd., 2017; Tunçel, 2017; Uslucan, 2015; Weiss vd., 2013, 2014). Ancak alan yazında yapılan çalışmalar OSB belirti düzeyinin artmasının ailenin gereksinimlerini arttırdığını göstermektedir (Davis ve Carter, 2008; Hastings, 2002; Weiss vd., 2014). Bu çalışmada elde edilen bulgular OSB belirti düzeyi ile aile gereksinimleri arasında düşük bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Regresyon analizi yapılması için gerekli olan ölçütlerden biri de çoklu-bağılantılık analizidir. Bu analiz sonuçları incelendiğinde GOBDÖ-2-TV alt ölçekleri ile AGBA alt ölçekleri arasındaki korelasyon ilişkisi .07 ile .25 arasında değişirken, GOBDÖ-2-TV'den elde edilen otizm indeksi puanı ile AGBA toplam puanı arasındaki ilişki ise .22 ($p < .01$) düzeyindedir. Bu durum OSB belirti düzeyinin ebeveyn tükenmişliği üzerindeki etkisine aile gereksinimlerinin aracılık etmediğini göstermesine bir kanıt olarak değerlendirilebilir. Çünkü OSB belirti düzeyi ebeveyn tükenmişliğinde gözlemlenen varyansın aile gereksinimlerinin açıkladığı varyanstan daha fazlasını açıklamaktadır. Söz konusu iki bağımsız değişkenin ebeveyn tükenmişliği ile arasındaki ilişkinin daha detaylı bir şekilde gelecek araştırmalarda incelenmesi alan yazına önemli katkılar sağlayacaktır. Bu araştırma sonuçları bu değişkenler arasındaki ilişkinin yapısal eşitlik modeli temelinde incelenmesi için gerekli bilgiyi sağlayacağı söylenebilir. Bu çalışmaların ailelerin yaşadıkları duygusal durumlara neden olan değişkenlerin arasındaki ilişkilerin daha derinden kavranmasına ve alanda hem teorik hem de uygulama açısından yeni düzenlemelerin yapılmasına katkı sağlayacağı söylenebilir.

Bu araştırma bazı sınırlılıklara sahiptir. İlk olarak aile tükenmişliği ile ilişkili olan ailenin demografik değişkenleri bu çalışmada analiz edilmemiştir. Bu durumun en önemli nedeni ailelerin demografik değişkenler konusunda (özellikle tanıdan sonra geçen süre ve ekonomik durum hakkında) bilgi vermemiş olmalarıdır. Bu araştırmanın ikinci önemli sınırlılığı ise söz konusu iki bağımsız değişken ile aile tükenmişliği arasındaki ilişkinin incelenmesinde yapısal eşitlik modelinin kullanılmamış olmasıdır. Bu sınırlılığın ilk nedeni araştırmanın katılımcı sayısı ile değişkenleri ölçek ölçümlerinin madde sayısının bu analizin yapılmasında için yeterli olmamasıdır. Bu sınırlılığın ikinci ve en önemli nedeni aile tükenmişliği ile ilgili yapılan çalışmaların aile tükenmişliği ile ilişkili diğer değişkenler ve bu değişkenlerin aile tükenmişliği ile ilişkisi hakkında detaylı bilgi vermiyor olmasıdır. Diğer bir deyişle aile tükenmişliği ve aile tükenmişliği ile ilişkili değişkenler hakkında alanyazında yapısal eşitlik modeli oluşturacak kadar bilgi bulunmamaktadır.

Sonuç olarak özel eğitim alanyazınında ebeveyn tükenmişliği ve ilişkili değişkenler arasında daha detaylı gelecek araştırmaların planlanması ebeveynlere verilecek olan destek hizmetlerinin çeşitliğini ve içeriğini belirleyecektir. Aynı zamanda yeni yapılacak araştırmalar aile tükenmişliği ile ilişkili yapısal eşitlik modeli temelinde daha güçlü bir çalışmanın yapılmasına katkı sağlayacaktır. Bu araştırma bulguları ışığında OSB belirti düzeyi ve aile gereksinimlerinin ebeveyn tükenmişliğindeki varyansın önemli bir kısmını yordadığı söylenebilir. Ancak gelecek araştırmalar ile ebeveynlerin psikolojik iyi olma hallerine etki eden diğer değişkenler ve bu değişkenler hakkında daha detaylı bilgilerin toplanmasının yerinde olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- ABD Hastalıkları Kontrol ve Önleme Merkezi. (2020). *Data & statistics on autism spectrum disorders*. <https://www.cdc.gov/ncbddd/autism/data.html> adresinden erişildi.
- Akçamete, G. ve Kargın, T. (1998). İşitme engelli çocuğa sahip ailelerin gereksinimlerinin belirlenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 2(1), 7-24.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5. bs.). Washington, DC: American Psychiatric Association.
- Ardıç, A. ve Olçay-Gül, S. (2019). Anne-Baba Tükenmişlik Ölçeği'nin psikometrik özelliklerinin belirlenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 619-632.
- Atagün, İ. M., Balaban, D. Ö., Atagün, Z., Elagöz, M. ve Özpolat, Y. A. (2011). Kronik hastalıklarda bakım veren yükü. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(3), 513-552.
- Aydoğan, D. ve Kızıldağ, S. (2017). Examination of relational resilience with couple burnout and spousal support in families with disabled child. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 25(4), 407-413.
- Bailey, D. B. ve Simeonsson, R. J. (1988). Assessing needs of families handicapped infants. *The Journal of Special Education*, 22(1), 117-127.
- Blacher, J. ve McIntyre, L. L. (2006). Syndrome specificity and behavioural disorders in young adults with intellectual disability: Cultural differences in family impact. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50(3), 184-198.
- Brown, H. K., Ouellette-Kuntz, H., Hunter, D., Kelley, E. ve Cobigo, V. (2012). Unmet needs of families of school-aged children with an autism spectrum disorder. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 25, 497-508.
- Brown, H. K., Ouellette-Kuntz, H., Hunter, D., Kelley, E., Cobigo, V. ve Lam, M. (2011). Beyond an autism diagnosis: Children's functional independence and parents' unmet needs. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 41(10), 1291-1302.
- Burisch, M. (2006). *Das burnout-syndrom: Theorie der inneren Erschöpfung*. Heidelberg: Springer Medizin Verlag.
- Cassidy, A., McConkey, R., Truesdale-Kennedy, M. ve Slevin, E. (2008). Preschoolers with autism spectrum disorders: The impact on families and the supports available to them. *Early Child Development and Care*, 178(2), 115-128.
- Cavkaytar, A., Ardiç, A. ve Aksoy, V. (2014). Aile gereksinimlerini belirleme aracının geçerlik ve güvenilirliğinin güncellenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 15(2) 1-12.
- Cavkaytar, A., Batu, S. ve Beklan-Çetin, O. (2008). Perspectives of Turkish mothers on having a child with developmental disabilities. *International Journal of Special Education*, 23(2), 101-109.
- Davis, N. O. ve Carter, A. S. (2008). Parenting stres in mothers and fathers of toddlers with autism spectrum disorders: Associations with child characteristics. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 38, 1278-1291.
- Di Rezze, B., Rosenbaum, P., Zwaigenbaum, L., Hidecker, M. J., Stratford, P., Cousins, M. ... ve Law, M. (2016). Developing a classification system of social communication functioning of preschool children with autism spectrum disorder. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 58(9), 942-948.
- Diken, İ. H., Ardiç, A., Diken, Ö. ve Gilliam, J. E. (2012). Exploring the validity and reliability of Turkish version of Gilliam Autism Rating Scale-2: Turkish standardization study. *Eğitim ve Bilim*, 37(166), 318-328.

- Ellis, J. T., Luiselli, J. K., Amirault, D., Byrne, S., O'Malley-Cannon, B., Taras, M. ... ve Sisson, R. W. (2002). Families of children with developmental disabilities: Assessment and comparison of self-reported needs in relation to situational variables. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 14(2), 191-202.
- Fraenkel, J. R. ve Wallen, N. E. (2006). *How to design and evaluate research in education* (6. bs.). New York: McGraw-Hill International Edition.
- Gilliam, J. E. (2006). *Gilliam autism rating scale second edition: Examiner's manual*. Austin: Pro-Ed.
- Goldman, N. S. (1989). Burnout and coping strategies in mother of young children. *Dissertation Abstract International*, 50(11), 5315-B.
- Griffith, G. M. ve Hastings, R. P. (2013). "He's hard work, but he's worth it" The experience of caregivers of individuals with intellectual disabilities and challenging behaviour: A metasynthesis of qualitative research. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 27(5), 401-419.
- Güleç-Aslan, Y., Cihan, H. ve Altın, D. (2014). Otizm spektrum bozukluğu tanımlı çocuk sahibi annelerin deneyimleri. *Electronic Journal of Social Sciences*, 13(50), 96-111.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. ve Tatham, R. L. (2013). *Multivariate data analysis*. New York: Pearson Education Ltd.
- Hastings, R. P. (2002). Parental stress and behavior problems of children with developmental disability. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 27, 149-160.
- Hodgetts, S., Zwaigenbaum, L. ve Nicholas, D. (2015). Profile and predictors of service needs for families of children with autism spectrum disorders. *Autism*, 19(6), 673-683.
- Johnson, B. ve Christensen, L. (2014). *Educational research (quantitative, qualitative and mixed approaches* (5. bs.). USA: SAGE Publications, Inc.
- Kaner, S. (2007). *Öğretmenlerin ve anne-babaların öz-yetenlik inançları, tükenmişlik algıları ve çocukların problem davranışları*. Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Raporu.
- Kaytez, N., Durualp, E. ve Kadan, G. (2015). Engelli çocuğu olan ailelerin gereksinimlerinin ve stres düzeylerinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 197-214.
- Kogan, M. D., Strickland, B. B., Blumberg, S. J., Singh, G. K., Perrin, J. M. ve van Dyck, P. C. (2008). A national profile of the health care experiences and family impact of autism spectrum disorder among children in the United States, 2005-2006. *Pediatrics*, 122(6), 1149-1158.
- Kohler, F. W. (1999). Examining the services received by young children with autism and their families: A survey of parent responses. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 14, 150-158.
- Konstantareas, M. M. ve Papageorgiou, V. (2006). Effects of temperament, symptom severity and level of functioning on maternal stress in Greek children and youth with ASD. *Autism*, 10(6), 593-607.
- Lecavalier, L., Leone, J. ve Wiltz, J. (2006). The impact of behaviour problems on caregiver stress in young people with autism spectrum disorders. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50(3), 172-183.
- Lindström, C., Aman, J., Anderzen-Carissón, A. ve Norberg, A. L. (2015). Group intervention for burnout in parents of chronically ill children: A small-scale study. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 30(4), 678-686.
- Montes, G. ve Halterman, J. S. (2008). Psychological functioning and coping among mothers of children with autism: A population-based study. *Pediatrics*, 119, 1040-1046.
- Özsoy, S. A., Özkahraman, A. G. Ş. ve Çallı, Y. H. F. (2006). Zihinsel engelli çocuk sahibi ailelerin yaşadıkları güçlüklerin incelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 8(3), 69-77.
- Palisano, R., Kang, L. J., Chiarello, L., Orlin, M., Oeffinger, D. ve Maggs, J. (2009). Social and community participation of children and youth with cerebral palsy is associated with age and gross motor function classification. *Physical Therapy*, 89(12), 1304-1314.

- Pelsma, D. M., Roland, B., Tollefson, N. ve Wigington, H. (1989). Parent burnout: Validation of Maslach Burnout Inventory with samples of mothers. *Measurement and Evaluation in Counselling and Development*, 22, 81-87.
- Poslawsky, I. E., Naber, F. B. A., Van Daalen, E. ve Van Engeland, H. (2014). Parental reaction to early diagnosis of their children's autism spectrum disorder: An exploratory study. *Child Psychiatry & Human Development*, 45(3), 294-305.
- Segeren, L. ve Fernandes, F. D. M. (2016). Correlation between verbal communication of children with autism spectrum disorders and the level stress of their parents. *Audiology-Communication Research*, 21, 1-8.
- Siklos, S. ve Kerns, K. A. (2006). Assessing need for social support in parents of children with autism and Down syndrome. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 36(7), 921-933.
- Stanojevic, N., Nenadovic, V., Fatic, S. ve Stokic, M. (2017). Exploring factors of stress level in parents of children with autistic spectrum disorder. *Specijalna Edukacija I Rehabilitacija*, 16(4), 445-463.
- Sucuoğlu, B. (1995). Özürlü çocuğu olan anne-babaların gereksinimlerinin belirlenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 2(1), 10-18.
- Sullivan, R. C., Ward, D., Faragoh, E., Hagamen, M. B., Foster, R. E. ve Lavigna, G. W. (1979). The burn-out syndrome. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 9, 111-126.
- Tabachnick, L. S. ve Fidell, B.G. (2013). *Using multivariate statistics* (6. bs.). Boston: Pearson Education Ltd.
- Tomanik, S., Harris, G. E. ve Hawkins, J. (2004). The relationship between behaviours exhibited by children with autism and maternal stress. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 29(1), 16-26.
- Tunçel, A. (2017). *Çocuklarında otizm spektrum bozukluğu olan nelerin depresyon, tükenmişlik ve umutsuzluk düzeylerinin otizmin ağırlık derecesine göre karşılaştırılması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Uslucan, G. (2015). *Çocukların otizm spektrum bozukluğu derecesi ile ebeveynlerinin stres ve gereksinim düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Wang, P. ve Michaels, C. A. (2009). Chinese families of children with severe disabilities: Family needs and available support. *Research & Practice for Persons with Severe Disabilities*, 34(2), 21-32.
- Weiss, J. A., Robinson, S., Fung, S., Tint, A., Chalmers, P. ve Lunskey, Y. (2013). Family hardiness, social support, and self efficacy in mothers of individuals with autism spectrum disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 7(11), 1310-1317.
- Weiss, J. A., Wingsong, A. ve Lunskey, Y. (2014). Defining crisis in families of individuals with autism spectrum disorders. *Autism*, 18(8), 985-995.